

ՍԻՈՆ, ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

Բ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1928 — ԾԳՈՍՑՈՍ-ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ—8-9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒՅԵԱՆ ՀԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ա.

Մեր Եկեղեցւոյն Բարեկարգութեան մասին շատ կը խօսուի և կը գրուի դարձեալ: Բարեկարգութիւն բառը իւրաքանչիւր խօսողին և գրողին մտքին մէջ իրեն յատուկ իմաստ մը ունի. երբեմն պարզ, երբեմն բարդ. ա՛ն՝ մերթ որոշ կէտի մը վրայ կեդրոնացած՝ սեւեռում մըն է մտքի, մերթ ընդհանուր, նոյն իսկ տարտալ գաղափար մը. և առաւելապէս կարգ մը արտաքին իրողութիւններու վրայ հիմնուած գիտողութիւններ, պահանջներ, որոնք կապ ունին ընկերային կեանքի արդի պայմաններուն հետ, և հետեւաբար այդ իրողութիւններ ո՛րչափ ալ մասնաւոր հանգամանք մը ունեցած ըլլան, այսու ամենայնիւ ամէնէն ուշագրաւ կողմը կը ներկայացնեն Բարեկարգութեան, որ իր բառագիրտական իմաստով շատ յատակ է և թափանցիկ, իսկ իր պատմական նշանակութեամբ կարծուածէն աւելի բարդ խնդիրներ, և եթէ ուզէք՝ կնճիռներ կը ծրարէ իր մէջ:

Առանց վերանայու աւելի հին ժամանակներու, կենա՛նք պահ մը 1866 թվականին վրայ, ուր Կ. Պոլսի մէջ Թագէտո Տիվիթճեանի տպարանէն լոյս կը տեսնէ Պատկեր Հայաստանեայց Լուսաւորչական Սուրբ Եկեղեցւոյ տիտղոսին տակ գիրք մը (մեծ 8° էջ Լ՝ + 404), որ կը բովանդակէ Հայց. Եկեղեցւոյ դաւանանքը և ծիսական երեք գիրքերուն (Մատեոս, Ժամագիրք և Շաբաղան) սրբագրութեամբ. — սրբագրութիւն մը որ երկու ուղղութեամբ կատարուած է. նախ համառօտութեան և ամփոփումի սիրուն, և երկրորդ՝ Սրբոց Բարեխօսութեան գէժ մասնաւորապէս, այնպէս որ այս երկրորդ ուղղութեամբ անխիղճօրէն խանգարած են բնագիրները:

Այս Պատկերին հեղինակները քաջութիւն չեն ունեցած իրենց անունը դնելու իրենց հրատարակած գիրքին վրայ. այնպէս որ այժմ բոլորովին մոռթի մէջ են 1866ի բարեկարգիչները իրենց գէժքերով ու նկարագրով: Բարեխօսաբար Պատկերին սկիզբը Ա.ՉԻ մը կայ, բառական երկար, ուր անոնք աշխատած են բացատրել իրենց հասկըցած բարեկարգութեան պատճառները, ու

139-38

բոնք բուական դուարձալի են պատմութեան չհակասելու և ժամանակին պահանջներուն համապատասխանելու համար:

Բարեկարգութեան շարժառիթ եղած է, կ'ըսեն, Յոյն և Լատին եկեղեցիներուն արհամարհական դիրքը հանգէպ Հայց. եկեղեցւոյ, որ մէկ կողմէն երբ ինքզինքը պաշտպաններ է գրչով եւ խօսքով, միւս կողմէն ալ այդ երկու եկեղեցիներուն «պահանջումներն համեցնելու նպատակաւ անոնց սկզբունքներուն համեմատ իր մէջ» փոփոխութիւններ բերած է եւ դարձեալ չէ յաջողի լռեցնել անոնց մեղադրութիւնները եւ «անոնց հետ քրիստոնէական միութեան մը զալու կարող եղած չէ» եւ ինքզինք «խառնակ, անորոշ եւ անհաստ վիճակի մը մէջ ձգած է», եւ այս վիճակէն այս վիճակը «ազգին ամէն գործառնութեանցը վրայ իր ազդեցութիւնը բանեցուցած է», եւ այս վիճակէն ելլելու համար ոմանք դէպի Հռոմէականութիւն, ոմանք ալ դէպի Բողոքականութիւն «կրօնափոխութիւն մը ընելու է» ըսեր են, բայց համեմատաբար աւելի մեծ մաս մը հակամէտ չէ եղած կրօնափոխութեան, այլ «Ազգին անկախ եկեղեցական գոյութեանը, կամ թէ ըսենք՝ ունոր Լուսաւորչական կերպին առանց դաշկու, փորձառութեան տուն առած եւ ժամանակին յարմար իմաստուն կարգադրութիւններով, եւ ո՛չ յեղափոխութեամբ, կը խորհին ազգը յառաջդիմական շարժման մը մէջ դնել, որ ինք իր ոտքովը քայլելով հասնի, ուր որ ուրիշ ազատ Քրիստոնէայ ազգեր կամ ընկերութիւններ հասած են եւ պիտի հասնին: Այս սկզբունքին՝ որ միանգամայն մեր սկզբունքն է՝ մէկ արդիւնքն էր Ազգային Սամմանագրութիւնը, որ չյաջողեցաւ բանի մը պատճառներու համար» կ'ըսեն, և դիտել կուտան գլխաւոր պատճառը, որ դարձեալ ծիծաղելի է. իբրեւ թէ Սահմանադրութիւնը «պապական դրութեան» վրայ հիմնուած է եղեր և այդ պատճառով չէ յաջողեր: Ընծաղելի է այս հաւատաւոր, որովհետեւ Սահմանադրութիւնը յաջողեցաւ և բարիք մը եղաւ իր ոգիով և գործադրութեան կերպերով («Թիւրքիոյ») Հայոց համար(*) — «Պապականութիւն» ըսուածը, հաւանաբար եւրոպական կամ՝ ժողովական մտայնութեան ակնարկութիւն մը եղած ըլլայ: Սահմանադրութեան մէջ պապական ոչինչ կայ:

Եւ այնպէս կարծելով թէ մեր եկեղեցւոյ մէջ ամէն բան Լուսաւորչին ձեռքով հաստատուած է, եկեղեցական բարեկարգութեան սկզբունք զրած են Լուսաւորչէն չհաստատուած բաները իբրեւ օտար՝ զատել և մէկգի նետել և «բուն Լուսաւորչական» եղածները պահել:

Այդ սկզբունքով՝ բարեկարգութեան կէտերը բանաձեւած են այսպէս.

—Ա. Հայոց եկեղեցին ունի վարդապետութիւններ՝ որոնք ո՛չ Լուսաւորչական այլ փոխ առեալ ըլլալով՝ փրկութեան վրայով՝ մարդու հոգիները փոխ դիման վրայ կը կայացնեն. յոյս եւ պաշտօնը՝ Աստուծոյ ստեղծական եւ նիւթական իրաց վրայ կը դարձնեն. փրկութեան արդիւնքը՝ պատճառ, պատճառը՝ արդիւնք, միջոցը՝ նպատակ, եւ նպատակը՝ միջոց կարծեցնել կուտան. եւ այնպէս Քրիստոնէութեան պարզ եւ մարտի գիտութեանը դէմ ժողովրդեան աչքին առջեւ թանձր եւ մութ վարագոյր մը կը բաշեն:

—Բ. Ունի այնպիսի ծէսեր եւ արարողութիւններ՝ որոնք նշեալու Լուսաւորչէն չեն եւ չեն կրնար ըլլալ, այլ երկայն դարերու ընթացքին մէջ ուրիշ եկեղեցիներէ փոխ առնուած, կամ անոնց ոգովը խմորուած մարդոց ձեռքով մտած են: Ընծաղ եւ արարողութիւններ՝ որոնք անհոգեւորներուն՝ ծաղու, ծշմարիտ Աստուածապաշտներուն ցաւոց, լուսաւորեալ մարդոց՝ արհամարհանաց նիւթ եղած, եկեղեցիները՝ թատրոններ, Աստուածային պաշտօնն ու փառարանութիւնը իր հոգեւոր բնաւորութենէն մերկանալով՝ աօնահանգէսներու դարձուցած են:

—Գ. Հայոց կղերը ժողովրդեան նկատմամբ Քրիստոնէութեան էութեանը եւ ոգւոյն հակառակ յարաբերութիւն մը ունի: Այս յարաբերութիւնն ալ՝ թէպէտ իւր ծաղումն ի վաղուց ունի, բուն Լուսաւորչական Քրիստոնէական, Աստուծական չէ. այլ օտար եկեղեցիներէ մտած: Այս յարաբերութեան մէջ կղերը, փոխանակ իբրեւ ուսուցիչ, հովիւ, աւետչ և հայր, իր Քրիստոնէական պաշտօններուն յարմար գործունէութիւն եւ ազդեցութիւն վարելու. եւ անոր համեմատ ժողովրդեան մէջ իր բնական դիրքն ու պաշտօն պատին ունենալու, իբրեւ զերբնական զօրութեան տէր խումբ մը կը ներկայանայ, եւ ժողովրդեան սիրան ահա պաշտօնից՝ եւ բռնի յարաբերութիւն մը կըրգելէ ետք, հարկաւ անոր մատուցելու թաղարկական կարողութիւններուն վրայ ալ ազդեցութիւն կը բանեցնէ. անոր զաղափարներն ուզածին պէս կուրէ եւ կը շինէ, անիկա ուզածին պէս եւ ուզածին չափ կը կրթէ, շատ անգամ նաեւ անոր նպատակներուն եւ մեռնարկութեանը խաչընդոտ կըլլայ:

(*) Տե՛ս Սիոն էջ 103-ը:

Ահաւասիկ այս երեք զիսաւոր կէտերն են՝ որոնց նկատմամբ Ազգիս Լուսաւորչական մասը ներկայ կէտերուն մէջ առաջարկուած բարեկարգութիւնն ընելով, ա՛յ միայն իր Լուսաւորչական ծագման համեմատ անկախ Ազգային գոյութիւնը պահած պիտի ըլլայ, այլ և զինք իր այդ անկախութեանը մէջ ճշմարիտ կողմով ու ժողովրդեամբ իրրեւ մի հաւասար մարմին, Սահակեան և Մեսրոպեան դարուն կենդանութեամբ հաւասար կենդանութեամբ, հիմնադրել շատ տարբեր Բրիտանիական դատախազութեան մը օրհնութիւններով ինքզինքը կենդանացնել գտաւ, նախախնամութեան իրեն շնորհած ճիշդ ու կոշտանք համեմատ՝ Ասիոյ լուսաւորութեանն ալ միջոց մը ըլլալու արդիւնքը պիտի ունենայ։

Եւ տեղեկութիւններ տալէ ետքը թէ ի՞նչպիսի բարեկարգութիւններ կատարած են Մաշտոցի, Ժամագիրքի և Շարականի մէջ, կ'ըսեն.

— Եւ որովհետեւ ներկայիս մէջ Ազգը այնպիսի մարդիկներ կը բաղկանայ՝ որոնցմէ ոմանք Եկեղեցւոյն ղէմ մեծ բան կը համարեն. ընդհանրական անոնց ալ ամէն բան նորոգելու կը ֆանս և հինը ա՛յն-թիւնը իրեն նպատակ ունեցած չէ թէ այս երկու կողմին՝ մէկին հասնելի ըլլալը, այլ միայն Աստուծոյ ընդունելի ըլլալով երկու կողմին ալ՝ օգուտը հոգուր։

Արդ կը խնդրուի մեր սիրելի Ազգէն որ ներկայ բարեկարգութիւնը իրեն անարատութեամբ համար յարգէ, գիտնալով՝ որ ասոր մէջ մութ և անիմաստ բաներ չկան և ամէն մարդ կրնայ հասնել անոնց միտքը և ինչ օգտի ծառայելին։

Հակառակ այս միամիտ և բարի ցանկութիւններուն ՊԱՏԿԵՐԻՆ հրատարակումը և զատապարտումը Ազգային Պատրիարքարանի կողմէն՝ մէկ եզրու, եւ ունէ չափով չիրազործուեցաւ բաղձադուած Բարեկարգութիւնը. — Ինչո՞ւ որովհետեւ Պատկերին շուրջ հաւաքուած գաղափարակից անձինք, որոնց նախանձախնդիր ոգին իրենց Մայրենի Եկեղեցւոյն պայծառութեան մասին չի կրնար կատարածներու ենթարկուիլ, տարուած էին հոսանքէ մը. այսինքն՝ Բողոքականութեան խմորման ամէնէն վախճանը չըլլան էր այդ, և ամերիկեան միախօնարներ, որոնք բոլորովին անպատրաստ եկած նետուած էին դաշտի մէջ, տգիտօրէն քննադատած էին Հայց. Եկեղեցին, անոր պաշտամունքին ձեւերն ու կերպերը կռապաշտական գտած էին, զէմ խօսած էին մասնաւորապէս պատկերներու և Սրբոց Բարեխօսութեանն հայլն, հուլլն, և ուղղակի Հայց. Եկեղեցւոյ ծոցէն կարգ մը սիրացաւ Հայեր, յայց տալու համար թէ Հայց. Եկեղեցին բան մը չի կորսնցներ իր դաւանաբանական և Ժամակարգական յորինուածքին աւանդութենէն ու պատմութենէն, թո՛ղ հեղինակութիւնը, առանց ունենալու նոյն իսկ հարկ եղած ձեւնախառնութիւնը, համարձակել էին կրճատումներ և փոփոխումներ ընել իրենց Մայրենի Եկեղեցւոյն ծիսական բոլոր գիրքերուն վրայ, ջնջելով Սրբոց Բարեխօսութեան վերաբերեալ ամէն հետք։ Պէտք է Խոստովանիլ որ Պատկերին հրատարակութիւնը Կ. Պոլսի մէջ ուշագրաւ յանդգնութիւն մըն է, և պէտք է աւելցնել նաև որ իր բոլոր արժէքն ալ կը կայանայ այդ յանդգնութեան մէջ։

Հայց. Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մասին բոլոր գրողներուն և խօսողներուն համար փորձառութեան հիանալի գասեր կան ՊԱՏԿԵՐԻՆ ձախողուածքին մէջ, Ինչո՞ւ համար չյայտնեցան անոր հեղինակները, ինչո՞ւ համար Կ. Պոլսի Պատրիարքութիւնը կասեցուց այդ շարժումը. կարելի՞ է ըսել թէ Պատրիարքարանը փափարոյ չէր Հայց. Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան և Ասոնք հարցումներ են որ պատասխան կ'ուզեն։ Եւ միակ պատասխանը որ կրնայ տրուիլ այդ հարցումներուն, սա՛ է որ Բարեկարգութիւնը սխալ հասկցուած է և սխալ մե-

թոտով մը ի գործ դրուած է։ Այսինքն՝ ՊԱՏԿԵՐԻՆ նախանձայոյց հեղինակները իրեւ թէ Ամերիկայի միաիօնարներուն բերանը կարկելու համար սրբոց բարեխօսութիւնը ուզած են վերցնել Հայց. եկեղեցւոյ ծիսական գիրքերու մէջէն։ Այս տեսակէտէն երկու կողմերուն ազիտութիւնը միանգամայն ցաւայի է։ Հայց. եկեղեցին եթէ պէտք ունէր բարեկարգուելու 1866ին, պէտք էր որ բարեկարգուէր ինքն իր մէջ և ո՛չ թէ միաիօնարական բարսնքներու իրաւունք տալու ձեւին տակ։ Պատկերին հեղինակները չեն ուզած իրենց հասկըցած բարեկարգութեան այս ազդակը կամ շարժառիթը մատնանիլ ընել իրենց ԱԶԳԻՆ մէջ, բայց այս է իրողութիւնը պատմութեան մէջ։

Եւ 1866էն ի վեր խնդիրը իր ընդհանուր հանգամանքներով նոյն է։ Հիմա՛յ ալ Հայց. եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վրայ ամէնէն շատ խօսողներ ու գրողներ միաիօնարական գպրոցներու մէջ դաստիարակուածներն են, որոնց անկեղծութիւնը և տէրը իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն հանդէպ բոլորովին ստոյգ եւ մաքուր է, բայց իրենց գիտելու և դատելու մեթոտը չի հաշտուիր եկեղեցւոյ պատմութեան և գիտութեան հետ, և ասկէ զատ՝ անոնք պէտք եղածին պէս չեն ուսումնասիրած իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն ներքին կեանքը, և ասոր համար է որ երբեմն սխալ, երբեմն ձրի, երբեմն ալ թերի հաւաստումներ կ'ընեն՝ Հայց. եկեղեցւոյ վրայ խօսելու կամ գրելու տուն։

Այս լուսաբանութիւնները կարևոր են քիչ շատ հասկընալի ընելու համար թէ ինչո՞ւ 1866էն ի վեր Բարեկարգութեան անունով եղած ձեռնարկներ մատնուած են ձախողութեան։

Ըսենք նաեւ թէ 1866էն ի վեր շատ բան գրուած է Հայց. եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան մասին։ Թանկագին պիտի ըլլար արդիւնքը այնպիսի ուսումնասիրութեան մը, որ երանի՜ թէ նուիրուէր այդ բոլոր գրուածները գտնելու, դասաւորելու և ատենց եղրակացութիւնները խտացնելու համար։

Իսկ այս ուսումնասիրութեան նպատակը պիտի ըլլայ Բարեկարգութեան վերաբերեալ կարգ մը խնդիրներ շօշափել յաջորդական քանի մը յօդուածներու մէջ, այն համոզումով թէ անհրաժեշտ պայման մըն է զանոնք գիտնալ Բարեկարգութիւնը լաւ ըմբռնելու համար։

Բ.

Մեր առջեւ կայ երկու բառ. Եկեղեցի և ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ։ Մեր այսօրուան կեանքին և ըմբռնումին մէջ ի՞նչ նշանակութիւն ունին այս երկու բառեր։

Այսօր Եկեղեցի ըսուած ատեն կը հասկընանք հասարակութիւն մը, որ իր չորս գլխաւոր մասերով ամբողջութիւն մը կը կազմէ. այսինքն եկեղեցւոյն նիւթական շէնքը, եկեղեցւոյն ժողովուրդը, եկեղեցւոյն դաւանանքը և պաշտամունքը և եկեղեցւոյն պատգովնութիւնը։

Այս գլխաւոր չորս մասեր երբ զատ զատ վերլուծուին և քննուին, իրենց ստորաբաժանումներով, կը կազմեն առանձին ամբողջութիւններ. այնպէս որ

Բարեկարգութիւն բառած ասին՝ աչքի առջև կուգայ եկեղեցին ո՛չ միայն իր չորս գլխաւոր մասերով, այլ նաեւ առաք խրաքանչիւր մասը իր ստորաբաժանումներով։ Պէտք է մտքի մէջ պահել ասանք, որովհետեւ այս մասերէն մէկին կամ միւսին կարեւորութիւն ընծայել իրեն բարեկարգութեան առարկայ և նպատակ՝ և չտեսնել մնացածները, պարզապէս կը նշանակէ հասկըցած չլլալ եկեղեցին, որուն բարեկարգութեանը վրայ կը խօսուի։

Պէտք է ճշդել ուրեմն Բարեկարգութիւն բառին նշանակութիւնը։

Բարեկարգութիւն բառը հայերէնի մէջ շատ պարզ է իր բառագիտական իմաստով. բարի և կարգ բառերէ շինուած այդ բառը՝ կը նշանակէ աղէկ կարգ կանոն, աղէկ դասաւորութիւն, այսինքն ամէն բան իր տեղը, լաւ վիճակի մէջ։ Եւ բառին այս նշանակութիւնով է որ մեր եկեղեցւոյն մէջ սարկաւազը կը հրաւիրէ ժողովուրդը ապաշէն Աստուծոյ։

— Վասն սորր տեղոյն շինութեան եւ բարեկարգութեան, զՏէր աղանցորդ։

Աղանցնք Տիրոյ՝ որ այս սուրբ տեղը (եկեղեցի, վանք, ուխտ) չէն և բարեկարգ ըլլայ, կամ ինչպէս կ'ըսուի սովորաբար՝ զէն եւ պայծառ ըլլայ։

Բարեկարգութիւն՝ հայերէնի մէջ կը նշանակէ նաեւ պարկեւտութիւն, փայտութիւն, այսինքն բարոյական կեանքին մէջ տիրող բարեկարգութիւն մը։

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան վրայ խօսուած ասին, բընական է որ սովորաբար պահանջուած կարգուկանոնէն, չէն և պայծառ ըլլալու վիճակէն տարբեր բան մը կը հասկըցուի. վասնզի արդի ժամանակներու պէտքերը կը շեշտուին, լուսաւորեալ և յառաջագէժ դադարներու պահանջները մատնանիչ կ'ըլլան, հին կամ միջնադարեան ըմբռնումներ և սովորութիւններ աւելորդ կը նկատուին, եւայլն, և հետեւաբար բարեկարգութիւնը այս բոլորին համազօր նշանակութիւն մը պէտք է արտայայտէ՝ որպէս զի համապատասխանէ մեր եկեղեցւոյ մէջ զգալի նշան իրողութեան մը։

Բարեկարգութիւնը իր այս նշանակութեամբ նորութիւն մը չէ քրիստոնէական եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ. քանզի այդ բառը պատմական իմաստ մը ունեցաւ 16րդ դարուն՝ Լուտերեան շարժումով, ուղղուած Հռոմի եկեղեցւոյն դէմ։

Եկեղեցական պատմութեան մէջ Reform կամ Reformation (==Բարեկարգութիւն) կը նշանակէ կրօնական և քաղաքական շարժում մը միանգամայն, որուն հետեւանքով «կաթոլիկ» եկեղեցւոյ միութիւնը խախտեցաւ։

Կրօնական շարժում մըն էր ան ընդդէմ կաթոլիկութեան, որովհետեւ Սուրբ գիրքի և հաւատքի վերաբերեալ խնդիրները մեկնելու և բացատրելու մէջ «կաթոլիկ» եկեղեցւոյն վերապահուած բացարձակ հեղինակութիւնն ու իրաւունքը ուրացուեցաւ։

Քաղաքական շարժում մըն էր ան, որովհետեւ պապերու քաղաքական հեղինակութիւնը հերքուեցաւ, այսինքն ժողովուրդները ազատ հռչակուեցան պապերուն հնազանդելու իրենց աւանդական պարտականութենէն, և հետեւաբար Ս. Պետրոսին դանձին ազդիւրներուն մեծ մասը ցամբեցաւ։

Լուտերեան շարժումին կրօնական նշանակութիւնը մեծ եղաւ. որովհետեւ շարժումը Լուտերի ուղածէն ու երեւակայածէն աւելի ընդարձակ զարգացում

ունեցաւ և բո՛ւն լուսերականութիւնը շատ փոքրիկ իրականութեան մը վերածուեցաւ հետզհետէ, երբ Reformationը համանիշ եղաւ Բողոքականութեան (Protestantism), որ իր այլազան ճիւղաւորումներով յեղափոխեց եկեղեցւոյ պատմական և աւանդական ըմբռնումը, և իր ոգիւմ սկսաւ տիրել հին և նոր աշխարհներու կրօնական և քաղաքական մտայնութիւններուն վրայ:

Երբոր բողոքականութիւնը կ'ըսուի, պատմականօրէն կը նշանակէ հակա-կաթոլիկութիւն:

Կ'արժէ դիտնալ որ Բարեկարգութեան շարժումը, որ յանդեցաւ Բողոքականութեան, Լուսերի ստեղծագործութիւնը չէ պատմականօրէն: Անգլիացի Ճոն Վիքլիֆ (+1384) և Չեխ ժան-ձիւս (+1415) առաջին հեղինակներն են աղջարժումին, զոր Լուսեր (1483-1546) դիպցաւ — օգտուելով նաև քաղաքական և տնտեսական պայմաններէն իր երկրին — արծարծել, կազմակերպել, տարածել և վերածել Զօրութեան մը, իբրև կրօնական նոր հաստատութիւն կամ «եկեղեցի» (բառին ոչ-պատմական և ոչ-աւանդական իմաստով), որ հիմնուած է միայն ՍուրբԻրքի անհատական հասկըցողութեան վրայ և ո՛չ թէ եկեղեցւոյ հեղինակութեան վրայ:

Ինչպէս որ կը տեսնուի տրուած այս լուսարանութիւններէն, Բարեկարգութիւնը իրեն յատուկ պատմական նշանակութիւնը առած է 16րդ. դարուն, երբ իբրև շարժում ան ուղղուեցաւ «կաթոլիկ» եկեղեցւոյն դէմ, յարձակելով անոր նախնականութեան վրայ, անոր կարգ մը վարդապետութեանց վրայ, անոր ինչ ինչ միջնադարեան սովորութիւններուն վրայ, և կտրեց ժողովուրդին հպատակութեան ու հաւատարմութեան կապերը պապականութեան հետ:

Լուսերեան շարժումին (Բարեկարգութեան) յաջորդութեան զլիաւօր պատճառներուն մէջ (կրօնական, տնտեսական) և շատ կարևոր տեղ կը բռնէ նա մտաւորականը:

Արեւմտեան Եւրոպա արթնցած էր Վերածնութեան (Renaissance) ազդեցութեան ներքեւ — Վերածնութիւն կը նշանակէ յունա-հռոմէական մշակոյթին վերստին ծնունդը, որ ուժեղ կերպով նպաստեց Բողոքականութեան ծաղման, որուն զլիաւօր դիմերն են հակաճգնողական կեանքը, արհամարհանքը հանգէպ դպրոցականութեան (Scholasticism), որով կը բարացուցուի այդ ժամանակներու եկեղեցական ուսմանքը, իր կործանիչ քննադատութիւնը եկեղեցական շարք մը հաւատալիքներու և սովորութիւններու դէմ և անհատական մտածումի և կարծիքի վրայ դրուած զօրաւոր շեշտը՝ ՍուրբԻրքի հասկըցողութեան և հաւատարմութեան վերաբերեալ խնդիրներու մէջ:

16րդ. դարու Բարեկարգութիւնը քննելով իր էությունը կրօնական կողմէն, կը տեսնենք որ ան ամենէն յառաջ և մասնաւորապէս կ'ըրադի Մարդու և Աստուծոյ և փոխադարձաբար Աստուծոյ ու Մարդու իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւններով. յետոյ՝ վարդապետական կամ աստուածաբանական բանաձեւներով, եկեղեցւոյ կազմակերպութեամբ և ատոր գործառնութիւններով (function), և բարոյական կեանքով ու կենցաղով՝ նկատելով որ Քրիստոնէութիւնը,

սկիզբէն ի վեր իր այլազան ձեւերուն մէջ, կրօնքի և բարոյագիտութեան հետ կապ մը ունի :

Բարեկարգութեան նպատակն էր նաև առաքելական դարու կամ նոր կրօնականութեան Բրիտաննէութիւնը վերահաստատելու փորձ մը, փոխանակ դարերուն թաղերին կազմակերպուած և զարգացած Բրիտաննէութեան : որ շատ հեռաւորէն թիւնք մը վերածել անհատականութեան, փոխանակ կազմակերպեալ եկեղեցիի, որով խրաքանչիւր անհատ կատարելապէս ազատ պիտի ըլլայ իր կրօնական համոզումներուն մէջ : Բայց կարելի չեղաւ ասիկա, և նոյնիսկ Լուտերի, Զոլինկի (+ 1531) և Կալվինի (+ 1564) նման առաջնակարգ բարեկարգիչներ չկրցան զօհադուցիչ կերպով վեր բարձրանալ իրենց միջափայլերէն և հասնիլ անհատին կրօնական կատարեալ ազատութեան : Այս մասին խրաքանչիւր բարեկարգիչ իրեն յատուկ հասկացողութիւն մը ունէր, այնպէս որ բաց գուռ մը թողուած էր միշտ կրօնական լայնամտութեան և անհատին կրօնական ազատութեան ոգիին աստիճանական զարգացման համար :

Բարեկարգութիւն բառին պատմական իմաստին այս վերլուծումը ցոյց կու տայ թէ խնդիրը կարծուածէն ասելի կ'ընտատ է, այսինքն Լուտերեան բարեկարգութիւնը յանդած է ոչ թէ Հռոմի եկեղեցիին բարեկարգութեան, այլ պատճառ եղած է Բողոքականութեան ծագման :

Այս կէտը պէտք է աչքէ հեռացնել երբ կը խօսուի ու կը գրուի Հայց-եկեղեցւոյ բարեկարգութեան մասին :

(Շարունակելի)

ԵՐԵՎԱՆԵԱՆ ԶԱՐԲՈՒՆՈՒԹ ՄԱՃՈՒՐՆ ԱՌԲԻԻ

Աւաղ, ինչո՞ւ չգիտնայի երբ դասերով
կը ննդիսի քե՛զ քի մանու բոյունը սեւ
Վարդ հասակիւ վրայ զայնի սաստնած եր,
Տենդի իր որսին վրայ քնեւ իր տարածած,
Ու այն դռնէն՝ ուր դու երկի ողջ ու առողջ
կը խաղայիր՝ այսօր դազադ պիտի ելլէր :

Եւ քի կենցաղի պիտի՝ ընկի զուարթ ու շին,
Կակուղ մանուկ պիտի՝ քափիսի փայլունի շակ,
Ժամերի քոյր պիտի՝ ըլլայիս խիստի ժամեր,
Քու մատուցուի կենցաղի և անբաւ երանութեան
Պիտի՝ պատիւի. ծերուն հարուստ իր վայելմանց
Մէջ քի վրայ պիտի՝ նախանձեւ, աննշ գտնուի :

Քուն չըլլայիր պիտի գերի ննդիս դասաց.
Երկուսին ալ պիտի՝ վազիսի վարդաւանդան
Երգով, սիրով, անսանկուն մէջ բուրաս :

Թարգմ. ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Թոյնոց բոյներն պիտի՝ քաղիսի քեզի համար.
Պիտի տայի քեզի ծաղիկի ամենագին
Ուրսի մեղուն յաղեր քնաւ միկ օրումն մէջ :

Յնոյ երբ ծեր Յունկար ձիւնի կրկնոց իր ուս՝
Երկու ձեռքերն լեզուն պոստիկ ու խաղալիկ,
Կիս զիշերիս զար՝ եւ քոյր բնամեղուն
Մէջնոց ըզնոց, անշնակ, պիտի քաղնեցիկի,
Իրեւ դշտոյ յնաղաղի ու փառապան :

Անգիստիւն մէջ շատ դասեր կուտայի քեզ,
Փութացնիս փրքումի վստան սպասակի,
Երբ յնդակարծ քաղիսներէջ քի անուշիկ
Դրիս զնիս շատի իյնալուն ու քաղի.
Կը դարձիր դուն սպրեղի, ինձ քեզի.
Ախ, այս փառանքի դառնակիս զիտնայի՝ եւ :

ՀԻԺԵՍԻԲ ՄՈՐՈՑ